

ТЕНДЕНЦИИ В РАЗВИТИЕТО НА СВЕТОВНИЯ ПАЗАР НА ОТБРАНИТЕЛНИ ПРОДУКТИ

проф. дин д.н. (Национална сигурност) инж. Венелин Терзиев
полк. доц. д-р Николай Ничев

Национален военен университет „Васил Левски“ – Велико Търново

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE GLOBAL MARKET FOR DEFENSE PRODUCTS

Prof. Dipl. Eng. Venelin Terziev, D.Sc.
Colonel Assoc. Prof. Nikolay Nichev, PhD

Vasil Levski National Military University – Veliko Tarnovo, Bulgaria

Abstract: *The paper examines trends in the global market for defense products, regularities and principles of functioning of the market for defense products. As a result of the analysis the place of the offset transactions for the acquisition of defense products is outlined.*

Keywords: *offset transactions, market of defense products*

ВЪВЕДЕНИЕ

Формата и методите на сътрудничество в областта на производството и доставките на отбранителни продукти претърпяват изменения под въздействието на развитието на международните икономически отношения, оказвайки влияние както на придобиването на отбранителни продукти, така и на функционирането на участващите в тях стопански субекти. Сътрудничеството в областта на производството и доставките на отбранителни продукти се развива в съответствие със закономерностите на развитие на световната икономика и на международната търговия, със засилването на конкуренцията между производителите и търговците на отбранителни продукти, с изискванията на международното право и с наложените международни обичаи.

Анализът на достъпната литература дава възможност да се очертаят закономерностите и принципите на функциониране на пазара на отбранителни продукти [1, стр. 16-17].

Към закономерностите на функциониране на пазара на отбранителни продукти изследователите причисляват:

- Военният и военно-техническият интерес към продукцията с военно предназначение е пропорционален на военния и военно-техническият потенциал на държавите.

- Политическите възможности на държавите-износителки на оръжие да популяризират военната си продукция и да лобират при осъществяването на големи сделки в тази сфера са свързани с техните политически влияния и политически рейтинг в световната общност.

- Експортните възможности на държавите-износителки на отбранителна продукция зависят от техните икономически и ресурсни възможности, т.е. обемът на експорта е правопрпорционален на икономическия потенциал на държавата.

Към принципите на функциониране на пазара на отбранителни продукти могат да се отнесат политическите, търговските и икономическите принципи. На фиг. 1 е посочена класификацията на принципите на функциониране на пазара на отбранителни продукти.

Фиг. 1. Класификацията на принципите на функциониране на пазара на отбранителни продукти

Към политическите принципи се причисляват:

- прозрачност в отношенията – насърчаване на законната продажба на оръжия;
- конфиденциалност в отношенията и запазване на търговските и други тайни – задължава безусловно да се спазва етиката в търговските отношения;
- спазване на международните задължения, международните санкции и износните режими – налагат се ограничения върху законовия трафик на оръжие;
- предотвратяване на реекспорт на оръжия без съгласието на държавата-доставчик – да се предотврати незаконното отклоняване и разпространението като цяло на оръжия по света.

Към търговските принципи спадат:

- осигуряване на взаимна изгода при сключване на търговски сделки, търсенето на взаимно приемливи компромиси, включително по критерия „ефективност – разходи“;
- осъществяване на пазарен мониторинг и на маркетингови дейности, сравняване на собствените възможности с възможностите на други доставчици на оръжия и определяне на набор от мерки, които да популяризират отбранителните продукти пред потенциалните купувачи;
- поддържане ниво на средни световни цени за доставените отбранителни продукти и предотвратяване на материални щети в резултат на поддържане на определени цени;
- предоставяне на кредити за закупуване на отбранителни продукти и очертаване на търговски перспективи за следващите няколко години.

Към икономическите принципи се отнасят:

- подпомагане на страните-вносителки в създаването на националната отбранителна промишленост, включително чрез съвместни предприятия, чрез продажбата на лицензи за производство на военна продукция, което осигурява натоварване на националния капацитет и трансформиране на разходите за закупуване на отбранителни продукти в разходи за тяхното собствено производство;

- насърчаване на развитието на националните икономики на страните-вносителки чрез изпълнение на задълженията по договори за доставка на оръжие и военно оборудване чрез офсетни програми.

В контекста на една все по-сложна и непредсказуема среда в областта на сигурността е необходимо всички държави-членки на ЕС да си сътрудничат по-тясно и да координират своите действия срещу общите заплахи, набелязани в Европейската стратегия за сигурност [5]. И в тази координация всяка от тях следва да поеме изцяло своята част от отговорността за поддържане на мира и сигурността в Европа, в нейните съседни държави и в света като цяло.

Не всички заплахи са от военен характер и ЕС разполага с разнообразни инструментариум за предотвратяване и управление на кризи. Целесъобразно е държавите-членки да изпълняват поетите от тях ангажименти за подобряване на техните военни способности и да гарантират, че тези ангажименти са изпълнени.

Подобрената способност за отбрана ще повиши стратегическата автономност на ЕС и ще осигури важен принос за колективната сигурност в контекста на НАТО и други партньорства. Необходимо е държавите-членки да провеждат постоянно структурирано сътрудничество, да определят условията за прилагането на клаузите за солидарност и взаимна отбрана, както и да използват целия капацитет на Европейската агенция по отбрана.

Икономическата и финансовата криза може да се използват като възможност за интегрирането на политиките на ЕС в областта на отбраната, тъй като тя може да бъде стимул накрая да се създадат и приложат амбициозни реформи, които дълго време се отлагат.

РАЗВИТИЕ НА ПАЗАРА НА ОТБРАНИТЕЛНИ ПРОДУКТИ: ОСНОВНИ ТЕНДЕНЦИИ И ВЪЗМОЖНОСТИ НА ОФСЕТНИТЕ СДЕЛКИ

Анализът на документите, отразяващи същността и перспективите на сътрудничеството в областта на производството и доставките на отбранителни продукти в световен мащаб и на научните разработки, разкриващи дадения проблем, позволява да се твърди, че към основните устойчиви тенденции на развитието на съвременния световен пазар на отбранителни продукти се отнасят:

- Рамкови условия за промишлеността. Националните бюджети за отбрана не могат вече да финансират продукти от най-високо качество. Новите отбранителни програми не са достатъчно координирани на европейско ниво, което води до дублиране и възпрепятства взаимодействието на компаниите, участващи в различни програми. Научноизследователската и развойната дейност в сферата на отбраната се извършва главно на национално ниво, което води до дублиране на програми и по-ниска ефективност, отколкото при един по-координиран подход [7, стр. 18].

- Проблеми на пазара на отбранителна продукция. Държавите-членки доставят отбранителна продукция от национални доставчици. Това води до пазарна фрагментация. Националните вериги за доставки пречат за сътрудничеството на европейско ниво. Приоритетите на националните външни политики могат да доведат до положение, при което да се прекратят трансферите на отбранителни продукти към други държави-членки на ЕС. Това води до липса на сигурност при доставките на отбранителна техника за клиентите. Отсъствието на режим на Общността по отношение на сигурността на чувствителна промишлена информация може да доведе до дискриминация срещу доставчици от други държави-членки на ЕС. Малките и средни предприятия участват главно в национални вериги за доставки. Настоящите прак-

тики за компенсация, които често представляват част от договорите за обществени поръчки, могат да доведат до изкривявания на вътрешния пазар. Като се има предвид, че веригите за доставка са организирани главно на национално ниво, стандартизацията на отбранителната техника на европейско ниво не е развита в достатъчна степен. Създаването на европейски пазар за отбранителна техника би могло да доведе до пазарни изкривявания, ако законодателството на ЕС за конкуренцията не се прилага ефективно в този сектор [7, стр. 19].

Свиването на основните пазари на продуктите за отбрана в резултат на негативното влияние на икономическите и финансовите кризи в световен мащаб ускорява консолидацията на отбранително-индустриалния сектор. Тенденцията се засилва под въздействие на стратегическите приоритети на ЕС, залегнали в Европейската политика за сигурност и отбрана, Европейската стратегия за сигурност, Европейската стратегия за отбранително-технологична индустриална база и свързаните с тях европейски документи в областта на сигурността и отбраната, както и в резултат на предизвикателствата към индустрията от провеждащата се трансформация на НАТО и необходимостта от концентрация на ресурси за постигане на новите приоритетни отбранителни способности и активи на Алианса, при запазващи се или намаляващи в абсолютна и относителна стойност разходи за отбрана [10].

- Намаляване на платежоспособното търсене от страните от третия свят в резултат от влошаване на икономическите ситуации в тези страни и съкращаването на финансовите помощи от западните държави и на безвъзмездните доставки на отбранителни продукти от Русия [6, стр. 50].

- Наситеността на пазара с отбранителни продукти в резултат на края на студената война и съкращаване на производството от водещите световни производители на отбранителни продукти, както и предлагането на свалени от експлоатация, но годни за употреба отбранителни продукти.

- Неустойчивото икономическо положение (особено в условия на криза) на държавите-купувачи на отбранителни продукти в сравнение с държавите-продавачи;

- Рязкото поскъпване на всяко ново поколение отбранителни продукти в резултат на развитието и научнотехническият прогрес и повишено търсене на всички видове модернизации на вече закупени отбранителни продукти;

- Постепенното увеличаване на дела на националната промишленост за задоволяване на нуждата от отбранителни продукти от държавите - традиционните купувачи на отбранителни продукти и последващо преминаване от закупуване на готови отбранителни продукти към закупуване на лицензии за тяхното производство, ориентиране към производство съвременни военни технологии и технологии за производство на продукти с възможна двойна употреба.

- Нарастването на интензивността на геополитическите процеси, изменение на исторически наложените сфери на влияние на традиционните държави-производители на отбранителни продукти и появата на световния пазар на отбранителни продукти на нови държави-производители довеждат до изостряне на конкуренцията между традиционните и новите производители на отбранителни продукти.

- Изместване на търсенето от близоизточния пазар към пазара на Източна и Югоизточна Азия. Спецификата в развитието на пазара на отбранителни продукти в тези региони се обуславя от значителния ръст в развитието на редица държави, който им дава възможност да акумулират допълнителни финансови ресурси, наличието на потенциални конфликтни зони и амбициите на Китай и други държави от Югоизточна Азия да изградят високопрофесионална армия, оборудвана с съвременно оръжие.

Това определя горепосочения пазар като най-перспективен от гледна точка на търговията с оръжие.

- Характерна черта на Азиатско-тихоокеанския пазар се явява стремежа на държавите от Южна, Централна и Югоизточна Азия не само да придобият съвременни системи въоръжение и техника, но и да участват в техните производства и обслужване и на тази основа да развият национална високотехнологична промишленост. Това предопределя и техните желания активно да придобиват военни технологии и технологии с възможна двойна употреба [6, стр. 50].

- Нарастване на ролята на ООН, необходимост от спазването на международните санкции на ООН по отношение на налагане на ембарго върху доставките на отбранителни продукти в определени региони, поява на нови устойчиви тенденции след събитията на 11 септември 2001 г. във връзка с допълнителна сегментация на потенциалните световни купувачи и потребители на отбранителни продукти.

- Борба с международния тероризъм и доминиращо положение на САЩ не само като водещ износител на отбранителни продукти, но и като страна, срещу която тези продукти могат да бъдат използвани.

В изследване върху предизвикателствата на съвременната геополитика се споделя схващането, че динамичните процеси на световната глобализация пряко рефлектират върху икономическото статукво на оръжейната индустрия и търговия. Всяко изменение в тази насока ще има своята проекция и по същество ще представлява пряко или косвено външно въздействие върху производствено-търговските механизми, а оттам и върху икономическата сигурност [2]. Оръжейната търговия няма да отстъпи мястото си на разрастващ се отрасъл, за което спомага окрупняването на икономиката и глобализацията. В тази връзка е и анализът и оценката на Европейския парламент относно въздействието на финансовата криза върху сектора на отбраната в държавите-членки на Европейския съюз [3].

По-ниските бюджети за отбрана в отделните страни в ситуация на криза очертават засилване на ролята на регионалното сътрудничество. А като цяло в Европейския съюз това предполага по-добра координация на планирането в областта на отбраната, обединяване и споделяне на способности, подпомагане на научните изследвания и технологичното развитие в областта на отбраната, изграждането на европейска отбранителна технологична и индустриална база, установяването на европейски пазар за отбранителна техника и откриване на нови форми на финансиране на равнище ЕС.

Тенденцията от последните години на съкращения на бюджетите за отбрана, предприети от по-голямата част от държавите-членки на ЕС вследствие на финансовата, икономическата и дългова криза въздейства отрицателно върху военните способности на тези държави. Това рефлектира върху способността на ЕС ефективно да поеме своите отговорности за поддържане на мира, предотвратяване на конфликти и засилване на международната сигурност в съответствие с принципите на Хартата на Обединените нации [11], ако държавите-членки не успеят да компенсират тези загуби чрез засилено европейско сътрудничество и координация. Отбраната е обществено благо, което засяга сигурността на всички европейски граждани и всички държави-членки трябва да дават своя принос в дух на сътрудничество, споделяне на тежестта и ефективност на разходите.

Некоординираните съкращения на бюджета за отбрана биха могли да доведат до пълна загуба на определени военни способности в Европа. В тази връзка ЕС подкрепя обмена на информация между държавите-членки и повишаването на прозрачността по отношение на текущи и предстоящи съкращения в бюджета за отбрана. Необходимо е да се оцени въздействието на тези съкращения в бюджета за развитие на

способностите в подкрепа на общата политика за сигурност и отбрана. В подкрепа на това е фактът, че намесата в Либия показва, че дори коалиция от европейските държави не е в състояние да извършва такъв тип операции без подкрепата на САЩ.

Продължава непропорционална зависимост от САЩ по въпросите на отбраната, като се има предвид, че делът на САЩ от общите разходи за отбрана в Северноатлантическия съюз е увеличен на 75%, а следователно и необходимостта европейските съюзници да увеличат своя дял в разходите за отбрана. Без да се пренебрегва различното ниво на амбициите държавите-членки общо отделят около 200 млрд. евро на година за отбрана, което е едва около една трета от бюджета за отбрана на САЩ. Това е значителна сума, която показва разходите в областта на отбраната при липсата на единен европейски подход. По-голямата част от тези средства се изразходват въз основа на некоординирани решения за планиране в областта на националната отбрана. А те водят не само до постоянни пропуски в способностите, но и до разточителен свръхкапацитет и дублиране, както и до фрагментиране на промишлеността и пазарите. В резултат на това ЕС няма нито видимост, нито ресурси, нито достъп до тези 200 млрд. евро разходи.

Международният опит на търговия с отбранителни продукти показва, че неразделна част на военно-техническото сътрудничество стават офсетните сделки. В условия на задълбочаване на конкурентната борба между държавите производители на отбранителни продукти офсетните сделки широко се използват от държавите купувачи на отбранителни продукти като инструмент за получаване на търговски преимущества и решаване на своите национални икономически задачи [8].

Развитието на новите тенденции и процесите на световния пазар на отбранителни продукти предопределят търсенето на нови пътища за повишаване на ефективността на търговските сделки с помощта на изработването на редица юридически и икономически инструменти, най-важни от които се явява офсетът. За осъществяването на обективен икономически анализ на офсета е необходимо да се представи приложното поле на офсета като икономически феномен на съвременната международна търговия с отбранителни продукти. Офсетът представлява промишлена или търговска компенсация, която българското правителство изисква от чужда организация, спечелила обществена поръчка за доставка на материални средства и/или услуги за Въоръжените сили и отбраната на страната [9]. От гледна точка на теорията на отрасловите пазари и тяхната регулация офсетът може да се изявява като инструмент на регулирането на практически всеки отраслов пазар. Счита се, че практиката на офсетните съглашения на пазара на отбранителни продукти е ефективен, иновационен инструмент за регулирането на дадения пазар. Този инструмент съдържа както компонент на държавното регулиране и регламентиране, така и компонента на саморегулиране, осигуряващо баланса на интересите на продавача и купувача на отбранителни продукти.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Налага се изводът, че засиленото сътрудничество е най-добрият начин за напредък. Именно чрез по-добра координация на планирането в областта на отбраната, която включва хармонизиране на военните изисквания и мерки за увеличаване на оперативната съвместимост, обединяване и споделяне на някои способности и структури за подкрепа, засилване на сътрудничеството в областта на научните изследвания и технологичното развитие, подпомагане на промишленото сътрудничество и консолидация, оптимизиране на обществените поръчки и премахване на пазарните барие-

ри, държавите-членки могат да развият способностите си по по-ефективен от гледна точка на разходите начин и без отрицателни последици за техния суверенитет.

ЕС разполага с инструменти и механизми, които могат да помогнат на държавите-членки да поддържат подходяща производствена и технологична база и да гарантират сигурността на доставките, включително чрез определяне на области, в които може да се осигури повече финансиране на европейско равнище.

Основен акцент на всички усилия на ЕС в областта на отбраната в отговор на финансовата криза следва да бъде Европейската агенция по отбраната, която има потенциала да покрие широка област на преразглеждане и планиране на политики, но все още не е в състояние да постигне това в настоящия си формат. Необходимо е актуализиране на формата на Европейската агенция по отбрана, като се счита, че увеличение на нейния бюджет, персонал, области на отговорност и цялостни правомощия би било ефективно от гледна точка на разходите в дългосрочен план, като ще й позволи да работи по-добре върху оптимизирането на сектора на отбраната на ЕС, с конкретната задача да се избягват скъпо струващи дублирания и финансово неустойчиви политики на отбрана.

Литература

1. Артяков, В. и колектив, Военно-техническо сътрудничество на Русия с иностранными государствами на рубеже веков. Москва, 2002, <<http://knigi.kb200.com/a.php?id=10139936>>, посетен 21.11.2015 г.
2. Димитрова, С., Исаев, Н. Предизвикателства на съвременната политика пред икономическата сигурност, оръжейното производство и търговията. Сборник доклади от годишна университетска научна конференция на НБУ „В. Левски“, 27-28.06.2013 г., В. Търново, 2013, стр. 134-141.
3. Доклад относно въздействието на финансовата криза върху сектора на отбраната в държавите-членки на ЕС (2011/2177(INI)).
4. Европейска агенция по отбрана: <http://www.eda.europa.eu/>.
5. Европейска стратегия за сигурност: <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/031208ESSIIBG.pdf/>.
6. Звинчукова, О., Офсетные сделки и перспективы их использования. Вестник екатерининского института, бр. 1, Москва, 2011, стр. 49-55.
7. Иванов, Д. и колектив, Развитие на военната промишленост в България 1944-2009. Законодателно проучване, Народно събрание на Р. България, С., 2010.
8. Марченко, Е. Офсет в международной торговле продукцией военного назначения. Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук, Санкт-Петербург, 2010 г.
9. Методика за оценка на критерий „Програма за офсет“. МО, София, 2003.
10. Стратегия за развитие на българската отбранително-технологична индустриална база, София, 2012.
11. Харта на Обединените Нации – подписана на 26 юни, 1945 година в Сан Франциско; влиза в сила на 24 октомври, 1945 година.